

MARELE POET MIHAI EMINESCU ÎN SPAȚIUL TEORETIC AL ȘTIINȚELOR ECONOMICE

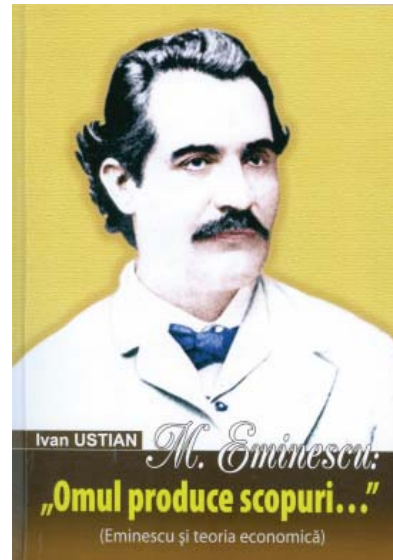
Acad. Haralambie CORBU

Creația marelui nostru poet, Mihai Eminescu, este una policromă și multidimensională. Poezia genială a „Luceafărului” culturii noastre este cunoscută pe toate continentele lumii. Eminescu s-a manifestat însă, precum se știe, nu numai ca poet, ci și ca savant în mai multe domenii: filozofie, sociologie, istorie, economie politică. Monografia cercetătorului Ivan Ustian *M. Eminescu: „Omul produce scopuri...”*, (*Eminescu și teoria economică*) analizează predilecțiile eminesciene față de economiștii școlii liberalismului economic clasic, fondată de Smith și Ricardo. Ea (monografia) poartă un caracter analitic, original, novator și util pentru tineretul studios și nu numai.

Obiectul de cercetare al autorului – manuscrisele de Economie politică ale lui Eminescu – conțin în sine o informație teoretică imensă, acumulată și examinată de poet pe marginea operelor teoretice ale economiștilor de performanță, precum au fost Smith, Ricardo, Mill, Say, Sismondi, Bastiat, precum și ai reprezentanților școlii liberale economice franceze (supranumită *fiziocrația*) – Quesnay, Turgot, Mirabo-senior, Dupon de Nemur, abatele Baudeau, abatele Galliani etc.

Surprins de imensitatea operei socio-economice eminesciene, autorul monografiei mărturisește în adnotare: *Lucrarea de față e revăzută și completată (la cea de a doua ediție) și rămâne o modestă încercare de a studia și analiza conceptele marelui M. Eminescu în domeniul teoriei economice*. Astfel, din multitudinea de probleme teoretice și socio-economice punctate pronunțat în manuscrisele lui Eminescu, se analizează numai o mică parte a acestora, și anume: conceptele teoretice ale liberalismului economic clasic.

De menționat că autorul monografiei prezentate a analizat evoluția concepțiilor teoretice ale școlii liberalismului economic clasic nu numai în opera socio-economică a lui Eminescu, ci și în operele lui Byron și Pușkin, în care, de asemenea, se regăsesc mesajele de valoare universală ale lui Smith și Ricardo. Este vorba de încă două monografii de acest gen, semnate de autor: a treia ediție *Пушкин: Политэкономия Свободы* – apărută în anul 2009 și *Byron: Политэкономия Свободы* – apărută în anul 2006. În acest scop cercetătorul a folosit me-



Ivan USTIAN, *M. Eminescu: „Omul produce scopuri...”*, (*Eminescu și teoria economică*). Ediția a doua. Departamentul Editorial-Poligrafic al ASEM, 2010

toda comparată (de analiză și cercetare), bazată pe o abordare instituțional-sociologică. Monografiile respective au cuprins fondul de idei al tezei sale de doctor habilitat în științe economice la tema: „Evoluția concepțiilor teoretice ale liberalismului economic clasic în operele lui Byron, Pușkin și Eminescu”.

Spre deosebire de prima ediție (a. 2000), monografia recenzată a fost revăzută și completată. Ea cuprinde 21 de capitole, 16 dintre care au un conținut teoretic al economiștilor de primă-mărime – Smith și Ricardo, la baza cărui stă conceptul-cheie al acestora: *munca* cu derivata valoroasă – *munca productivă*. Este vorba despre meditațiile lui Eminescu referitoare la muncă, printre care nominalizăm: *Munca este legea lumii; Munca e substratul a toată economia politică; iar economia politică este forma în care spiritul lumii își aduce la conștiința de Sine legile proprii; Materia vieții este munca și întreaga viață omenească e o viață a lucrului*.

În opinia autorului monografiei, aceste afirmații teoretice eminesciene sunt rodul asimilării profunde a teoriei valoare-muncă, elaborată de clasici. Să-i cităm: *măsura valorii produsului e munca (Smith); ...valoarea produsului depinde de cantitatea de muncă, care e necesară pentru a-l produce și a-l duce la piață (Ricardo)*”.

Toate conceptele economice eminesciene, crescute din tulpina liberalismului economic clasic, și-au făcut loc în monografie. Despre aceasta ne spun titlurile mai multor capitole ale cărții recenzate: *Munca: Eminescu și Smith* (p. 164); *Valoarea intrinsecă și valoarea de întrebuințare* (p. 209); *Banii – Eminescu și Mill* (p. 218), *Eminescu și Jevons: trocul sau barterul* (p.230), *Creditul* (p. 235), *Problema agrară: Eminescu și Quesnay* (p. 255) etc.

Conceptele economice ale lui Eminescu sunt analizate riguros nu numai de pe poziția teoriei valoare-muncă, elaborată de către Smith și dezvoltată mai departe de către Ricardo, dar și de pe poziția economico-sociologică legiferată de lozincile Marii Revoluții Franceze (a. 1789): *Egalitate, Fraternitate și Libertate*. Probabil că umbra marilor economiști: Smith și Ricardo, precedată de umbra marilor filozofi-ilumiști, autoritatea acestora – Volter și Russo, l-a jenat pe autor, făcându-l să nu supună unei analize mai profunde un gând formidabil de original și corect al lui Eminescu, potrivit căruia civilizația umană *constă nu în libertate, egalitate, fraternitate, ci în muncă și adevăr*, deoarece ... **fără muncă nu există bunăstare materială**. Credem că autorul va lua în considerație aceste concepte eminesciene în lucrul său de cercetare pe viitor.

Meritul autorului monografiei este că a observat transformarea conceptelor economice rigide ale lui Smith și Ricardo în concepte originale ale lui Eminescu, concepte mai lejere, pe înțelesul tuturor. Cităm: *Bogăția unui popor nu stă nici în bani, ci iarăși în muncă. Banii sunt muncă* (p. 218-219).

I.Ustian a găsit la Eminescu gânduri subtile, ba chiar surprinzătoare, de parcă ar fi fost expuse de către Smith și Ricardo pentru studenți. Eminescu considera *banii drept produs-marfă, care numai la o anumită treaptă istorică a schimbului de mărfuri s-au evidențiat din lumea mărfurilor și au devenit unicul echivalent universal pentru toate celelalte mărfuri* (p. 219). Autorul citează două afirmații corecte, de sorginte smithian-ricardiană ale lui Eminescu referitoare la bani, valabile și azi: 1. *numai... la anumit stadiu... de dezvoltare socială înaintată banul, și cu deosebire banul de metal, a devenit mijlocitorul averilor omenești* (p. 220). 2. *banul e doar mărturie despre un stadiu de dezvoltare socială mai înaintată; el este așa-zicând signalmentul timpului în care s-a produs*.

Eminescu (poet și economist) este prezentat de autor ca un cercetător consecvent al conceptelor economice de pe poziții smithiene, cele ale *teoriei valoare-muncă*, elocvent în acest sens fiind următorul gând eminescian: *Credit adevărat are numai acela, care, prin tranzacțiunile sale corecte, dovedește, că nu e capabil nici de a-și hazarda averea, nici de a o risipi pe nimicuri, credit are numai cel, ce economisește puternic*. I.Ustian conchide că Eminescu a fost un economist politic, citându-l în acest sens: *banii sunt tot muncă; creditul în bani e tot muncă cristalizată în mărfuri – bunuri de consum, credit poate să existe nu numai în bani, ci și în bunuri materiale, care pot fi transformate în bani – la nevoie, și care pot servi pentru consumul uman* (p. 229-249).

Găselnița autorului monografiei este că a depistat un gând splendid, expus de Eminescu ocazional în manuscrisele sale, dar care azi se încadrează în „teoria elasticității cererii și ofertei”, potrivit căreia produsele alimentare sunt neelastice, altfel vorbind,

ele sunt solicitate în permanență de oameni, chiar dacă prețul lor este avansat. Astfel, Eminescu afirma: *Pentru produsul muncii agricole se vor găsi totdeauna bani...Nu fecine poartă dantele, dar oricui îi trebuie grâu* (p. 223).

Autorul monografiei are perfectă dreptate atunci când afirmă că prin acest gând Eminescu și-a făcut loc printre economiștii notorii ai lumii, care vorbeau în permanență despre rolul primordial al agriculturii în economia reală a unei țări. Acest concept a lui Eminescu este înrudit cu conceptul lui Pușkin: *dacă este produsul simplu..., atunci nu trebuie bani și cu cel al lui Byron, că un an anevoios pentru producerea pâinii – a grâului poate duce la căderea unei clase sociale, cea a landlorzilor*.

Autorul a descoperit în manuscrisele de Economie politică ale lui Eminescu conspectul acestuia referitor la trei fragmente despre renta funciară din capitolul doi al operei lui Ricardo: *Principiile economiei politice*, intitulat *Teoria lui Ricardo*. După cum constată I.Ustian, acest fragment întocmai, cuvânt cu cuvânt, a fost conspectat și de Marx sub denumirea (asemănătoare cu denumirea lui Eminescu): *Teoria rentei lui Ricardo*. Conceptul dat se regăsește în volumul IV al „Capitalului” lui Marx, care a fost editat de către discipolul său Kautsky la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX, adică atunci, când nu mai erau în viață nici Marx, nici Eminescu. Aceasta e o dovadă în plus, că Eminescu poseda cunoștințe economice temeinice.

În urma analizei comparate a conspectelor lui Marx și Eminescu din opera lui Ricardo referitoare la *Teoria rentei funciare*, autorul a ajuns la concluzia că ...*Eminescu cunoștea corelația dintre renta funciară și prețul produselor agricole*.

Merită atenție faptul, elogiat de către I.Ustian, și anume, – discernământul lui Eminescu cu care acesta trata importanța țărănimii, deoarece el purta o mare pietate față de țărani, în mijlocul cărora și-a petrecut copilăria. Autorul monografiei face o paralelă dintre pietatea față de țărani, exprimată de către Eminescu în splendida sa poezie *Sara pe deal* și meditațiile sale economico-teoretice, cristalizate într-un gând demn de condeii lui Quesnay, Smith sau al lui Pușkin: *Aceasta (țărănimea) este într-o țară clasa cea mai pozitivă dintre toate..., deoarece toată suflarea, direct sau indirect trăiește din agricultură... ea alimentează totul..., și poate de aceea ...starea plugăriei inspiră un ...cuvânt de mângâiere și de speranță...* (p. 246). Aceste idei au fost preluate de Eminescu de la economistul francez F. Quesnay. Autorul monografiei are perfectă dreptate când afirmă că Eminescu s-a plasat pe poziția țărănimii, adică pe poziția poporului de jos sau, cum spunea Iorga: *pe poziția celor flămânzi și nenorociți* (p. 262-263).

În monografie se menționează pe bună dreptate că Eminescu s-a aliniat la opiniile marilor poeți-economiști de talie smithiană, Byron și Pușkin, care

pledau pentru eliberarea țăranilor de sub jugul șerbiei și pentru dotarea lor, în mod gratuit, cu loturi de pământ cu drept de moștenire.

În *Încheiere*, autorul monografiei ajunge la concluzia temeinică și documentată despre faptul cert că Eminescu ne-a lăsat drept moștenire două concepte economice noi ce țin de viitorul economiei teoretice, înrudite cu cele ale marelui poet-economist rus A.S. Pușkin: 1. *Omul-Personalitate* ca subiect al procesului de producție; și 2. *Scopurile, create de Omul-Personalitate*, concept care nu a fost intuit nici de unul dintre economiștii de primă mărime – Smith și Ricardo, deoarece ei erau prizonierii legii universale economice, supranumită – *determinismul economic*. Potrivit ei, Omul nu se manifestă ca un creator de scopuri, el pur și simplu este o *mașină de lucru* (Kant), capabil doar să traducă în fapt *Scopurile* Naturii. Și atât. (p. 338-340). Meditațiile lui Eminescu sunt înrudite cu conceptul lui Pușkin despre *Omul-liber gospodar*, creator de *Scopuri* în persoana eroului său vrednic *Evghenii Oneghin*, și aristocratului-gospodar, tocmai al poetului genial rus A.S. Pușkin, care posedă o moșie cu o suprafață de 300 de hectare de pământ arabil, – suprafață egală cu suprafața moșiei tatălui lui Eminescu, – și care, după cum mărturisea scriitorul economist P.E. Șciogolev în cartea sa „Пушкин и мужики”, de unul singur ducea cărțile evidenței contabile a moșiei sale.

După cum menționează autorul monografiei recenzate, Eminescu, aidoma lui Pușkin, pleda pentru o proporționalitate sănătoasă dintre produsul material și expresia lui valorică în bani (fără supremația acestora: la Pușkin conceptul-cheie era – *produsul simplu*, iar la Eminescu – *produsul-recoltă*) (p. 321-322).

Un merit aparte poate fi considerat efortul cercetătorului de a găsi în manuscrisele eminesciene 2257, 2262, 2269 și 2287 încercarea curajoasă, poate de pionierat, a poetului-economist Eminescu de a intra în corelație directă dintre economie și ecologie. E convingătoare argumentarea autorului despre penetrarea de către cugetul lui Eminescu a teoriei *economiei naturii*, – expresia lui Ch. Darwin referitoare la evoluția vieții organice pe pământ, expusă de acesta în *teoria evoluționistă*, oglindită în cartea sa *Originea speciilor* (p. 294-295). Autorul monografiei ne arată, că fiind fascinat de mesajul profund științific al lui „Darwin-tatăl” – expresia lui Eminescu, – poetul-economist a dat voie cugetului său să creeze o idee originală, ce unește ecologia cosmică și ecologia teluric-organică cu ecologia Omului-Personalitate. Cităm: *Corpul nostru este un răvaș de drum al pulberii...*, adică a prafului cosmic (p. 295).

În manuscrisul 2257, Eminescu surprinde corelația bioecologică dintre Plantă, Animal și Om, argumentând gândul său, valabil pentru totdeauna, că ... *Pământul n-ar fi putut deveni lăcașul Omului, dacă pe suprafața lui nu ar exista plante ce efectuează biosinteza substanțelor organice din cele minerale în prezența razelor solare* (p. 303).

...dacă pământul e cultivat mai grijuliu, ...cu atât mai mare e oferta..., și *...omul trebuie să ia aminte, că împrumută de la pământ surse de existență...*, deci *...omul împrumută de la o bancă mare, care cere aceeași punctualitate ca și băncile Americii, Franței și Angliei* (p. 303). Eminescu a lăsat posterității o schemă originală despre lanțul nutriției universale, lanț, care leagă *economia Naturii* (după Darwin), – *ecologia* (după Hekkell) cu economia societății umane. În această schemă Eminescu ne arată în mod elocvent schimbul de substanțe dintre trei inși universali: 1. *Plantă*; 2. *Animal* (inclusiv *Omul-Personalitate*); și 3. *Pământ*. E uluitor faptul, că această schemă eminesciană ne amintește despre schema circulației bunurilor economice, produse într-o țară timp de un an, elaborată de economistul francez F. Quesnay, – circulație-relație socio-economică dintre trei clase sociale: 1. *țăranimea* – unica clasă pozitivă, creatoare de bunuri economice; 2. *clasa sterilă* – cea a meșteșugarilor; 3. *clasa aristocrației funciare*. Autorul monografiei ajunge la justa concluzie, că schema lui Eminescu este fie prematură, fie chiar utopică, dar e o primă încercare în știința socio-economică de a coagula economia umană cu ecologia naturală într-o singură integritate, – și tocmai cu cea a *Omului-Personalitate, Creator de Scopuri* în numele vieții eterne (p. 306-312)”.
Putem conchide, deci, că economiștii profesioniști și economiștii practicieni nu ar pierde din autoritate, dacă, uneori, ar deschide operele literare cu energie sociologică a marilor poeți-economiști: Byron (*Don Juan, Secolul de bronz și Zilnicele*), Pușkin (*Evghenii Oneghin, Boris Godunov, Dubrovski, Alexandru Radișcev, Istoria lui Petru cel Mare etc.*) și Eminescu (*manuscrisele socio-economice și de economie politică*), pe paginile cărora ar găsi răspunsuri mai simple și mai agere la unele situații de ordin etern al vieții socio-economice cotidiene.

Cu certitudine se poate menționa că, prin analiza profundă, efectuată în monografie, Eminescu apare ca fiind un economist înzestrat, pasionat de teoria liberalismului economic clasic elaborată de marii economiști Smith și Ricardo și analizată prin prisma principiului *Echitate socială* de către genialii poeți Byron și Pușkin, principiu care vine să-l completeze pe cel al *Eficienței economice*, elaborat de către Smith și Ricardo, al economiei de piață ca atare.

Astfel, monografia lui I. Ustian *Eminescu: „Omul produce scopuri... (Eminescu și teoria economică)* este o carte originală și utilă pentru tineretul studios și nu numai. Îl felicităm pe autor, iar cărții lui îi dorim cititori avizi de cunoștințe economice, și, de ce nu, și literare. Într-un ceas bun!